

KUANTUM BİLGİ DEVRİMİNİN SUNDUĞU BİLGİNİN YENİ TANIM VE İMKÂN LARI EVRENİNDE UZAY-ZAMAN KAFESİNİ AŞARAK HAKİKATE TEMAS EDEN İRFANÎ TÜRK YARGI ETİĞİ BİLDİRGESİ

Sacit AKDAĞ*, Reşit AKDAĞ**

*
İstinaf hâkimi
csakdag@hotmail.com
ORCID: 0009-0008-8251-7148

**
Ordu Üniversitesi
resit_akdag@hotmail.com
ORCID: 0009-0000-3418-4299

[10.5281/zenodo.21010041](https://doi.org/10.5281/zenodo.21010041)

ÖZET

Bu makale, iki köklü epistemolojik geleneğin - Türk irfan düşüncesi ile kuantum bilgi teorisinin - yargı etiği alanında nasıl özgün ve güçlü bir sentez zemini oluşturabileceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Coğrafi, kültürel ve tarihsel olarak birbirinden tamamen bağımsız biçimde gelişmiş bu iki gelenek, bilginin doğasına ilişkin ortak ve derin bir hakikate ulaşmıştır: bilgi statik ve nesnel değil, ilişkisel, dinamik ve gözlemci-bağımlıdır.

Makalenin birinci katmanı ontolojik ve epistemolojiktir. Türk irfan geleneğinin temel metinleri olan Kutadgu Bilig, Divân-ı Hikmet ve Dede Korkut destanları ile Anadolu bilgeliğinin bilgi ve adalet anlayışı; kuantum mekaniğinin Heisenberg belirsizlik ilkesi, Bohr tamamlayıcılık ilkesi, Wheeler'ın katılımcı evren anlayışı, Aspect ve meslektaşlarının dolanıklık deneyleri ve Zeilinger'in kuantum bilgi teorisiyle karşılaştırmalı biçimde çözümlenmektedir. Bu çözümlenme, iki sistemin de bilginin gerçek doğasına birbirinden habersizce yaklaştığını gösteren beş temel eksen üzerinde yapılandırılmıştır: gözlemcinin ontolojik etkisi ve nefis terbiyesi; kuantum dolanıklığı ile bağlantının uzay-zamanı aşması; zamanın doğrusal olmayan ontolojisi ile törenin dinamizmi; süperpozisyon ile irfanın çok katmanlı hakikat anlayışı; belirsizlik ilkesi ile tevazunun epistemolojik erdemi.

Kutadgu Bilig'de bilgi - bilig kavramıyla - salt entelektüel içerik olarak değil, doğruyu yanlıştan ayırt etme kapasitesi, toplumsal ilişkileri örgütlenme erdemi ve kişinin kendi özüyle yüzleşme cesareti olarak kavranmaktadır. Adalet/Töre ise bir prosedür veya hesaplama mekanizması değil, varlığın kendisine içkin kozmik bir denge ilkesidir; güneş metaforuyla simgelenen bu ilke, seçmeksizin ve ayırım yapmaksızın tüm evreni kapsayan bir ontolojik gerçekliği yansıtmaktadır. Ahmed Yesevî'nin hikmetlerindeki zahir-bâtın-hakikat üçlemesi, Bohr'un tamamlayıcılık ilkesiyle yapısal bir örtüşme içindedir: görünen ile içsel olan birbirini dışlamaz, birbirini tamamlayarak hakikate temas eder, gerçekliğin tam resmini sunar. Dede Korkut anlatılarındaki bilge-yargıç figürü ise sabit kuralları mekanik biçimde uygulayan değil, her anın özgün dokusunu okuyan ve töreyi şimdinin gerçekliğiyle buluşturan bir arabulucuyu temsil etmektedir. Wheeler'ın gecikmeli seçim deneyinin zamanın doğrusal olmayan ontolojisine işaret etmesi gibi, töre de geçmiş kuralların sabit bir mirası değil, her kişinin ve neslin sorumluluğuyla yeniden güncellenen yaşayan bir anlam zemini.

Makalenin ikinci katmanı eleştireldir. Bangalor Yargı Etiği İlkeleri (2002) ve Budapeşte İlkeleri (2005), Newtoncu bir epistemoloji üzerine - nesnel olgular, sabit normlar, öngörülebilir prosedürler ve gözlemciden bağımsız gerçeklik varsayımı üzerine - inşa edilmiştir. Bu çerçevenin üç temel kör noktası sistematik biçimde ortaya konulmaktadır: iç bağımsızlık boyutunun görünmez kılınması, "makul gözlemci" standardının gözlemcinin ontolojik katılımını göz ardı etmesi ve bilginin dönüştürücü niteliği yerine yalnızca teknik içerik olarak kavranması. Belgeler, hâkimin nasıl davranması gerektiğini düzenlemekte, ne olması ve nasıl bir insan olmayı hedeflemesi gerektiğini ise sormamaktadır. Bu yaklaşım, yargı etiğini varoluşsal bir dönüşüm meselesi olmaktan çıkararak davranışsal uyum meselesine indirgemektedir.

Üçüncü ve yapıcı katmanda makale, orijinal bir yargı etiği bildirgesi çerçevesi önermektedir. Dört epistemolojik ilkeye - bilginin ilişkiselliği, hakikatin dinamizmi, gözlemcinin ontolojik katılımı ve bağlantının uzay-zamanı aşması - dayanan bu çerçeve, altı temel bildirge ilkesiyle somutlaşmaktadır: iç bağımsızlık (dışsal baskıların yanı sıra nefisten gelen baskılardan arınma), dönüştürücü bilgi (mesleki bilginin kişiyi dönüştüren bir süreç olarak kavranması), törenin sürekli güncellenmesi (içtihadın yaşayan bir miras olarak okunması), çok katmanlı hakikat (zahir ve bâtının birlikte kavranması), tevazu etiği (kesinlik iddiasının sınırlarının dürüstçe kabulü) ve kozmik ahenk (adaletin salt toplumsal sözleşmenin ürünü değil, evrenin düzenine katılım olduğunun bilinciyle yargılama).

Bu çerçevenin evrensellik iddiası, Batı-merkezci veya kültürel özcü bir konumlanmadan değil, bağımsız bilgi geleneklerinin aynı hakikate farklı dillerle ulaşması olgusundan türemektedir. Makale tamamlanmış bir bildirge sunmak yerine, hukuk felsefesi, kuantum bilgi teorisi ve irfan araştırmaları arasındaki köprüyü genişletecek çalışmalar için epistemolojik bir çerçeve ve akademik bir davet niteliği taşımakta, Bangalor ve Budapeşte gibi Batılı kökenli uluslararası yargı etiği belgelerinin epistemolojik kısıtlarını tespit ederek bu kısıtları açacak, hem evrensel kozmik uyuma hem de yerel irfanî derinliğe sahip yeni bir bildirge çerçevesi önermektedir.

Anahtar Sözcükler: *Türk irfanı, yargı etiği, kuantum epistemolojisi, törenin bilgi teorisi, adalet felsefesi, kozmik ahenk.*

The Declaration of Turkish Judicial Ethics of Wisdom, Touching the Truth by Transcending the Space-Time Cage within the Universe of New Definitions and Possibilities of Information Offered by the Quantum Information Revolution

ABSTRACT

This article aims to demonstrate how two deep-rooted epistemological traditions-Turkish wisdom (*irfan*) thought and quantum information theory-can establish a unique and robust ground for synthesis in the field of judicial ethics. These two traditions, which developed entirely independently in geographical, cultural, and historical terms, have reached a shared and profound truth regarding the nature of knowledge: information is not static and objective, but rather relational, dynamic, and observer-dependent.

The first layer of the article is ontological and epistemological. It provides a comparative analysis of the understanding of knowledge and justice in Anatolian wisdom and the foundational texts of the Turkish wisdom tradition-namely *Kutadgu Bilig*, *Divân-ı Hikmet*, and the *Dede Korkut* epics-alongside quantum mechanics concepts such as Heisenberg's uncertainty principle, Bohr's complementarity principle, Wheeler's participatory universe, the entanglement experiments of Aspect and colleagues, and Zeilinger's quantum information theory. This analysis is structured upon five fundamental axes demonstrating that both systems approach the true nature of knowledge unknowingly of one another: the ontological influence of the observer and the discipline of the self (*nefis terbiyesi*); the transcendence of

space-time through quantum entanglement; the non-linear ontology of time and the dynamism of *töre* (customary law/cosmic order); the multi-layered understanding of truth in wisdom and superposition; and the epistemological virtue of humility alongside the uncertainty principle.

In *Kutadgu Bilig*, knowledge-captured by the concept of *bilig*-is conceived not merely as intellectual content, but as the capacity to distinguish right from wrong, the virtue to organize social relations, and the courage to confront one's own essence. Justice/*Töre*, on the other hand, is not a procedure or a computational mechanism, but a cosmic principle of balance inherent in existence itself; symbolized by the sun metaphor, this principle reflects an ontological reality that encompasses the entire universe without selection or discrimination. The triad of *zahir* (manifest), *bâtın* (internal/hidden), and *hakikat* (truth) in Ahmed Yesevi's *hikmets* (wisdoms) is in structural alignment with Bohr's complementarity principle: the apparent and the internal do not exclude each other but complement one another to touch upon the truth, presenting the complete picture of reality. The figure of the wise-judge in the *Dede Korkut* narratives represents a mediator who does not mechanically apply fixed rules but instead reads the unique texture of every moment and brings *töre* into alignment with the reality of the "now." Just as Wheeler's delayed-choice experiment points to a non-linear ontology of time, *töre* is not a static legacy of past rules but a living ground of meaning updated through the responsibility of each person and generation.

The second layer of the article is critical. The Bangalore Principles of Judicial Conduct (2002) and the Budapest Principles (2005) are built upon a Newtonian epistemology-based on objective facts, fixed norms, predictable procedures, and the assumption of a reality independent of the observer. Three fundamental blind spots of this framework are systematically identified: the rendering of the dimension of internal independence invisible, the "reasonable observer" standard's disregard for the ontological participation of the observer, and the conception of knowledge as mere technical content rather than a transformative quality. The documents regulate how a judge should behave but do not ask what a judge should be or what kind of human being they should aim to become. This approach reduces judicial ethics to a matter of behavioral compliance rather than a matter of existential transformation.

In the third and constructive layer, the article proposes an original framework for a declaration of judicial ethics. Based on four epistemological principles-the relationality of knowledge, the dynamism of truth, the onto-

logical participation of the observer, and the transcendence of space-time by connection-this framework is embodied through six core declaration principles: internal independence (purification from the pressures of the self alongside external pressures), transformative knowledge (conceiving professional knowledge as a process that transforms the person), the continuous updating of *töre* (reading jurisprudence as a living legacy), multi-layered truth (the simultaneous comprehension of the manifest and the hidden), the ethics of humility (the honest acceptance of the limits of claims to certainty), and cosmic harmony (adjudicating with the awareness that justice is not merely a product of a social contract but a participation in the order of the universe).

The claim of universality of this framework derives not from a West-centric or cultural essentialist positioning, but from the fact that independent traditions of knowledge reach the same truth through different languages. Rather than presenting a finalized declaration, the article serves as an epistemological framework and an academic invitation for studies that will broaden the bridge between the philosophy of law, quantum information theory, and wisdom research. It identifies the epistemological constraints of international judicial ethics documents of Western origin, such as Bangalore and Budapest, and proposes a new declaration framework that transcends these constraints, possessing both universal cosmic harmony and local depth of wisdom.

Keywords: *Turkish irfan, judicial ethics, quantum epistemology, töre, theory of knowledge, philosophy of justice, cosmic harmony.*

1. GİRİŞ: İKİ EPİSTEMOLOJİK AKIMIN KESİŞME NOKTASI

Düşünce tarihinde birbirinden coğrafi, kültürel ve tarihsel olarak tamamen kopuk iki büyük epistemolojik hareket, neredeyse aynı hakikate farklı dillerle ulaşmıştır. Bunların birincisi, Türkistan'dan Anadolu'ya bin yıllık bir yolculukta kristalleşen (ama aslında kadim demde hatem olan Kelâm'a dayanan) Türk irfan geleneğidir. Bu gelenek; bilginin statik/dondurulmuş değil devingen olduğunu, gözleyenin gözlenenden ayrılmayacağını, her anın kendi içinde yeni bir hakikat doğuşunu barındırdığını ve gerçekliğe salt akıl yürütmeye değil varoluşsal temas yoluyla erişilebileceğini savunmaktadır. İkincisi ise 20. yüzyılın başında Newton fiziğinin kesinlik dünyasını yerle bir eden kuantum mekaniğidir. Bu devrim; belirsizlik ilkesini, dalga-parçacık ikiliğini, gözlemcinin ölçüm sonucunu belirleme etkisini, kuantum dolanıklığını ve zamanın doğrusal olmayan ontolojisini bilimin gündemine taşımıştır¹.

Bu iki akımın kesişim noktası, hukuk felsefesi ve yargı etiği alanında bugüne dek sistematik biçimde incelenmemiştir. Bu boşluk, yalnızca akademik bir eksiklik değildir; aynı zamanda pratik bir sorundur. Zira mevcut uluslararası yargı etiği çerçeveleri - başta Bangalor Yargı Etiği İlkeleri (2002) ve Budapeşte İlkeleri (2005) - Newtoncu bir bilgi anlayışının zemininde inşa edilmiştir: nesnel olgular, sabit normlar, öngörülebilir prosedürler ve gözlemciden bağımsız bir gerçeklik. Bu zeminin 18. yüzyılın hukuk devleti idealine hizmet ettiği varsayılsa bile 21. yüzyılın bilim anlayışı ve çağdaş hukuk pratiğinin karmaşıklıkları karşısında giderek artan bir gerilim içine girdiği görülmektedir.

Bu makalenin temel argümanı üç katmandan oluşmaktadır:

Birinci katman ontolojik ve epistemolojiktir: Türk irfan geleneğinin bilgi ve adalet anlayışı ile kuantum bilgi teorisinin temel bulguları arasında yapısal ve sistematik bir örtüşme mevcuttur. Bu örtüşme, eklektik bir benzerlik listesi değildir, her iki sistemin de bilginin gerçek doğasına birbirinden habersizce yaklaştığını gösteren derin bir konverjanstır.

1 Werner Heisenberg, *Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science* (New York: Harper & Row, 1958), s. 15-30.

İkinci katman eleştireldir: Bangalor ve Budapeşte belgelerinin epistemolojik kör noktaları, hem kuantum fiziği hem de irfanî bilgi anlayışı perspektifinden sistematik biçimde ortaya konabilir ve bu kör noktalar, belgelerin kurumsal geçerliliğini değil ancak hakikat kapasitelerini kısıtlamaktadır.

Üçüncü katman yapıcıdır: bu iki geleneğin birlikte okunması, hem evrensel kozmik uyuma hem de yerel irfanî derinliğe sahip, ideolojik olmayan yeni bir yargı etiği çerçevesi inşa etmek için özgün ve güçlü bir zemin sunmaktadır.

Metodoloji bakımından bu çalışma karşılaştırmalı felsefi analiz yöntemini benimsemekte ve disiplinlerarası bir zeminde konumlanmaktadır. Türk irfan geleneğinden birincil kaynak olarak Kutadgu Bilig² (Arat, 1959), Divân-ı Hikmet³ (Eraslan, 2016) ve Dede Korkut metinleri⁴ (Ergin, 2009) kullanılmıştır. Kuantum fiziği alanında Bohr⁵ (1958), Heisenberg⁶ (1958), Aspect ve diğerleri⁷ (1982), Wheeler⁸ (1984) ve Zeilinger⁹ (2010) temel referanslar olarak belirlenmiştir. Yargı etiği literatüründe ise Bangalor¹⁰ ve Budapeşte¹¹

2 Reşit Rahmeti Arat, *Kutadgu Bilig I: Metin* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1959), s. 48-52.

3 Kemal Eraslan, *Ahmed-i Yesevî: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016), s. 112-130.

4 Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, 3. bs. (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2009), s. 19-35

5 Niels Bohr, *Atomic Physics and Human Knowledge* (New York: Wiley, 1958), s. 39-57

6 Werner Heisenberg, *Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science* (New York: Harper & Row, 1958), s. 15.

7 Alain Aspect, Philippe Grangier ve Gérard Roger, *Experimental Realization of Einstein-Podolsky-Rosen-Bohm Gedankenexperiment: A New Violation of Bell's Inequalities*, *Physical Review Letters*, C. 49, S. 2 (New York: APS, 1982), s. 91-94.

8 John Archibald Wheeler, *Quantum Theory and Measurement* (Princeton: Princeton University Press, 1984), s. 182-213.

9 Anton Zeilinger, *Dance of the Photons: From Einstein to Quantum Teleportation* (New York: Farrar, Straus and Giroux, 2010), s. 220-241.

10 Bangalor Yargı Etiği İlkeleri (Viyan: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi, 2002).

11 Budapeşte İlkeleri [Savcılar İçin Etik ve Davranış Biçimlerine İlişkin Avrupa İlkeleri], CCPE (2005)05 (Avrupa Genel Savcılar Konferansı, 2005).

belgelerinin yanı sıra Dworkin¹² (1986), Rawls¹³ (1971) ve MacCormick¹⁴ (2005) başvuru kaynakları arasındadır. Çalışma ideolojik bir konumlanmadan kaçınmakta; ne Batı-merkezcilik ne de kültürel özcülük gibi bir tutumu benimsemektedir. Evrensellik iddiası, farklı bilgi geleneklerinin aynı hakikate farklı dillerle ulaşabileceği öncülüne dayanmaktadır.

2. EPİSTEMOLOJİK ARKA PLAN: İKİ DÜNYA GÖRÜŞÜ

2.1. Newtoncu Epistemoloji ve Hukuk Sisteminin Doğuşu

Modern Batılı hukuk sistemi, entelektüel kökleri itibarıyla 17. ve 18. yüzyılların mekanik evren anlayışına derinden bağlıdır. Newton fiziğinin temel önermelerinin - nedensellik, belirlenim, nesnellik ve öngörülebilirlik - hukuki rasyonalite üzerindeki etkisi bugün de sürmektedir. Montesquieu'nün¹⁵ (1748/1989) yargıyı "yasaların ağzı" olarak tanımlaması, bu mekanik anlayışın hukuk felsefesindeki en yoğun ifadesidir: yargıç bir makine gibi çalışır, yasayı nesnel biçimde uygular ve kişisel etkisini sıfıra indirir.

Bu anlayış, hukuk pozitivisminin gelişimiyle birlikte sistematik bir forma kavuşmuştur. Austin'in¹⁶ (1832/1995) komuta dayalı hukuk anlayışı, Hart'in¹⁷ (1961) tanıma kuralı teorisi ve Kelsen'in¹⁸ (1960) saf hukuk teorisi, hepsi aynı Newtoncu zemine yaslanmaktadır: hukuk, nesnel olarak belirlenebilir, değer yargılarından arın-

12 Ronald Dworkin, *Law's Empire* (Massachusetts: Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986), s. 174-256.

13 John Rawls, *A Theory of Justice* (Massachusetts: Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971), s. 47-98.

14 Neil MacCormick, *Rhetoric and the Rule of Law: A Theory of Legal Reasoning* (New York: Oxford University Press, 2005), s. 2-31.

15 Charles-Louis de Secondat Montesquieu, *The Spirit of the Laws*, çev. Anne Cohler, Basia Miller ve Harold Stone (Cambridge: Cambridge University Press, 1989), s. 163. [Özgün çalışma 1748 yılında yayımlanmıştır.]

16 Engin Arıkan, *John Austin'in Hukuki Pozitivizmdeki Yeri ve Yarattığı Tartışmalar* (Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 189, Mayıs 2020), s: 549-571.

17 Engin Arıkan, *John Austin'in Hukuki Pozitivizmdeki Yeri ve Yarattığı Tartışmalar* (Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 189, Mayıs 2020), s: 549-571.

18 Engin Arıkan, *John Austin'in Hukuki Pozitivizmdeki Yeri ve Yarattığı Tartışmalar* (Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 189, Mayıs 2020), s: 549-571.

dırılmış ve sistematik biçimde uygulanabilir bir normatif düzendir. Hâkimin rolü, bu düzeni olduğu gibi keşfetmek ve uygulamaktır.

Bangalor ilkelerinin “makul gözlemci” standardı bu epistemolojinin doğrudan ürünüdür. Makul gözlemci, nesnel gerçekliği gören, önyargıdan arınmış, evrensel standartlara göre değerlendiren bireydir. Bu soyutlama güçlüdür; ama gerçekliğin belirli bir parçasını temsil eder. Gözlemcinin kendisinin ölçüm sürecine katıldığını - yani nesnel gözlemcinin bir yanılısama olduğunu - gösteren kuantum fiziğinin bulguları karşısında bu standart, epistemolojik yetersizliğini açıkça sergilemektedir.

2.2. Kuantum Devriminin Epistemolojik Sarsıntısı

1900’de Planck’ın kara cisim ışıması problemine getirdiği kuantum çözümü ile başlayan süreç, fiziğin çok ötesinde entelektüel bir devrim olarak tarihe geçmiştir. Bu devrimin hukuk epistemolojisi açısından en kritik unsurları beş başlık altında ele alınabilir.

Heisenberg’in belirsizlik ilkesi (1927): Bir parçacığın konumu ve momentumu aynı anda kesin biçimde bilinemez; ölçüm hassasiyetinin artırılması, diğer değişkenin belirsizliğini kaçınılmaz biçimde artırır (Heisenberg, 1958). Bu, yalnızca teknik bir ölçüm sorunu değildir: doğanın ontolojik yapısına ilişkin temel bir gerçekliği yansıtmaktadır. Bilginin sınırları, araçların yetersizliğinden değil, gerçekliğin kuruluş biçiminden kaynaklanmaktadır.

Bohr’un tamamlayıcılık ilkesi (1928): Işık, hem dalga hem de parçacık özelliği sergilemektedir; ama bu iki özellik aynı anda tam olarak gözlemlenemez. Hangi özelliğin gözlemleneceği, kullanılan deney düzeneğine - yani gözlemcinin tercihinine - bağlıdır (Bohr, 1958). Gerçeklik, gözlemcinin sorusuna göre farklı yüzlerini göstermektedir. Bu, öznel yorumun bir sapması değil - gerçekliğin yapısal bir özelliğidir.

Wheeler’in katılımcı evren anlayışı (1984): Wheeler’a göre evren, onu gözlemleyen bilinçli varlıklar olmaksızın tam anlamıyla var olamaz. “Gecikmeli seçim deneyi”, şu çarpıcı olguyu ortaya koymaktadır: bir fotonun geçmişte hangi yolu izlediği, şimdiki gözlem kararına bağlıdır. Şimdi, geçmişi geriye dönük biçimde belirler. Zamanın okyanusunda yüzülen doğrultu, tek yönlü değildir.

Aspect ve meslektaşlarının kuantum dolanıklığı deneyleri (1982): İki dolanık parçacık, aralarındaki mesafe ne kadar büyük olursa olsun, birbirlerinin ölçüm sonuçlarıyla anlık ve simetrik bir korelasyon sergilemektedir (Aspect ve diğerleri, 1982). Bu bulgu, Bell teoreminin deneysel doğrulamasıdır ve uzay-zamanın klasik sınırlarının bilgisel bağlantıyı kısıtlayamayacağını göstermektedir.

Zeilinger'in kuantum bilgi teorisi (2010): Zeilinger, bilginin yalnızca gerçekliği temsil eden bir şey olmadığını, bilginin bizzat gerçekliğin temel yapı taşı olduğunu savunmaktadır (Zeilinger, 2010). Bu önermenin yargı etiği bağlamındaki anlamı derindir: hâkimin bilgisi, yalnızca olgusal bir ayna değil - yargısal gerçekliğin kurucu bir bileşenidir.

3. TÜRK İRFAN GELENEĞİNİN BİLGİ VE ADALET ANLAYIŞI

3.1. Kutadgu Bilig: Bilginin Varlıksal Boyutu

Yusuf Has Hâcib'in 1069-1070 yıllarında Balasagun'da kaleme aldığı Kutadgu Bilig, Türk düşünce ve edebiyat tarihinin kurucu metinlerinden olmanın ötesinde, döneminin en özgün siyaset felsefesi eserlerinden biridir (Arat, 1959). Eser, dört alegorik karakteri kişileştirerek bilgi, adalet, mutluluk ve kanaat arasındaki ilişkiyi derinlemesiyle ele alır: Kün Togdı (Gün Doğdu) adalet/Töre ilkesini; Ay Toldı (Ay Doldu) Kut'u/mutluluğu; Öğdülmiş (Övülmüş) aklı; Odgurmış (Uyanmış) ise irfanı temsil etmektedir.

Bilgi kavramı Kutadgu Bilig'de çok katmanlı ve devingen bir içeriğe sahiptir. Türkçede bilig sözcüğü ile ifade edilen bu kavram, salt entelektüel içerik olarak değil - doğruyu yanlıştan ayırt etme kapasitesi, toplumsal ilişkileri örgütleme erdemi ve kişinin kendi özülüyle hesaplaşma cesareti olarak kavranmaktadır. Bu üçlü anlam katmanı, bilginin pratik, ahlaki ve varoluşsal boyutlarını bir arada tutmaktadır. En kritik unsur, bilginin dinamizmidir: her yeni durum, bilginin yeniden okunmasını zorunlu kılar. Sabit bir kural kümesi olarak bilgi, Kutadgu Bilig'in dünyasında yeterli değildir; bilginin her an yeniden canlanması gerekmektedir.

Adalet/Töre için kullanılan güneş metaforu, Kutadgu Bilig'in en derin epistemolojik sezgilerinden birini taşımaktadır. Güneş, tüm evrene eşit biçimde yayılır; seçmez, sormaz, ayırım yapmaz. Ama

onun ısı ve ışığı olmaksızın hiçbir yaşam mümkün değildir. Bu metaforun Batılı hukuk teorisindeki adalet tanımlarından farkı şudur: Batılı tanımlarda adalet bir prosedür, bir mekanizma, bir hesaplama yöntemidir. Kutadgu Bilig’de adalet/Töre, ontolojik bir ilkedir - varlığın kendisine içkin olan kozmik bir dengenin ifadesidir.

3.2. *Divân-ı Hikmet: Bilginin Dönüştürücü Ontolojisi*

Hoca Ahmed Yesevî’nin 12. yüzyılda kaleme aldığı hikmetler, Türk-İslam irfan geleneğinin en özgün ve en güçlü seslerinden birini oluşturmaktadır (Eraslan, 2016). Yesevî, bilgiyi üç katmanlı bir yapı içinde ele alır: zahir (görünen, dışsal, kuralsal), bâtın (içsel, yorumsal, ahlaki) ve hakikat (doğrudan temas edilen, aracısız gerçeklik). Bu üçlü yapının Bohr’un tamamlayıcılık ilkesiyle yapısal örtüşmesi dikkat çekicidir: zahir ve bâtın, birbirini dışlamaz - birbirini tamamlar ve Türk irfanı penceresinden bakıldığında ikisi birlikte hakikatin tam resmini sunar.

Yesevî’nin bilgi anlayışında en kritik unsur, bilginin kişiyi dönüştürmesidir. “İlim öğren, ilim ile insan-ı kâmil ol” çağrısı, bilgiyi araçsal bir içerik olmanın ötesinde varoluşsal bir süreç olarak tanımlamaktadır. Bilginin özü, onu bilen kimliğini yeniden şekillendirmesidir. “Nefsini bilen Rabbini bilir” düsturu ise Yesevî-Türk irfan geleneğinin epistemolojik mottosudur: dışsal gerçekliği anlayabilmek için önce uzay-zamana tâbi olmayan hakikate (iç gerçekliğe) bakmak/nazar edebilmek gerekmektedir. Bu, Heisenberg’in gözlemcinin ölçülen sistemi kaçınılmaz biçimde etkilediği bulgusunun irfanî karşılığıdır.

3.3. *Dede Korkut: Törenin Dinamik Ontolojisi*

Dede Korkut destanları, Oğuz-Türk irfan geleneğinin sözlü hafızasından yazıya aktarılmış en kapsamlı anlatı külliyatıdır (Ergin, 2009). Destanlardaki yargısal karar verme süreçleri, irfanî bilge-hâkim modelinin en somut metin tanıklıklarını sunmaktadır. Dede Korkut figürü, sabit kuralları mekanik biçimde uygulayan bir yargıç değildir; her olayın kendi özgün dokusunu okuyan, toplumsal hafızayı her anın gerçekliğiyle buluşturan bir bilge ve arabulucudur.

Töre kavramı Dede Korkut metinlerinde iki temel özelliğiyle öne çıkmaktadır. Birincisi, töre yazılı değil yaşanan, her dem şahadetle ahenk içinde olunandır: kurallar donuk metinlerde değil, toplumun kolektif belleğinde ve hayat pratiklerinde canlı kalır. İkincisi

ve daha önemlisi, töre her neslin kendi gerçekliğine göre yeniden yorumladığı, böylece geçmişe sadık kalırken bugünü de kapsayan dinamik bir anlam zeminedir. Bu anlayış, Wheeler'ın zamanın gözlem kararına bağlı olarak şekillendiği bulgusunu çağrıştırmaktadır: geçmiş sabit değildir, şimdinin kavrayışı tarafından sürekli yeniden güncellenmektedir.

Destanlarda dikkat çeken bir başka unsur, bilgenin/ârifin sessizliğidir. Dede Korkut, hemen cevap vermez; önce uzun süre dinler, sonra konuşur. Bu sessizlik, bilgisizliği göstermez, aksine bilginin bilgeliğe doğru olgunlaşma sürecinin ifadesidir. Kuantum fiziğinde ölçüm öncesi süperpozisyon hali - parçacığın birden fazla olası durumda eş zamanlı bulunduğu o belirsizlik anı - irfanın bu sessizliğiyle yapısal bir benzerlik taşımaktadır.

3.4. Anadolu Tasavvuf Geleneği ve Adaletin Kozmik Boyutu

Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (1207-1273) ve Yunus Emre'nin (1240-1321) temsil ettiği Anadolu tasavvuf geleneği, irfanî bilgi anlayışını şiir ve sembol diliyle en geniş toplumsal kitleye ulaştırmıştır. Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki adalet sembolizmi, Batılı hukuk anlayışından temelden farklı bir perspektif sunmaktadır. Adalet, bir terazi değil bir aşk ve anlayış pratiğidir. Haksızlık, kurallara aykırılık ile sınırlı değildir, - insanın özüne ve evrenin ahengine yabancılaşmaktır.

Yunus Emre'nin “İlim ilim bilmektir / İlim kendin bilmektir / Sen kendini bilmezsin / Ya nice okumaktır” dizeleri bu makalenin temel tezini en yoğun biçimde ifade etmektedir. Bilginin dışsal içerikten önce içsel dönüşüm gerektirdiği anlayışı, kuantum fiziğinin gözlemcinin etkisi bulgusunun şiirsel karşılığıdır. Kendini bilmeyen hâkim, nesnel bir karar makinesi olarak tanımlanamaz; kendi bilinçdışı dinamiklerinin esiridir.

4. YAPISAL ÖRTÜŞME ANALİZİ: BEŞ TEMEL EKSEN

4.1. Gözlemcinin Ontolojik Etkisi ve Nefis Terbiyesi

Kuantum mekaniğinin en devrimci bulgusu, gözlem eyleminin gözlemlenen sistemi kaçınılmaz biçimde dönüştürdüğüdür. Bir kuantum parçacığı, ölçüm yapılmadan önce birden fazla olası durumun süperpozisyonundadır; ölçüm eylemi bu süperpozisyonu çökerek belirli bir durumu aktüelleştirir (Heisenberg, 1958; Bohr, 1958). Göz-

lemci, gerçekliğin dışında duran pasif bir izleyici değil - gerçekliğin oluşumuna aktif olarak katılan bir unsurdur. Bu bulgu, Newtoncu fiziğin nesnel gözlemci idealini köklü biçimde geçersiz kılmaktadır.

Türk irfan geleneğinde bu olgu, nefis terbiyesi adıyla bin yıl önce teorize edilmiştir. Hâkimin yargılama sırasındaki iç durumu - öfkesi, korkusu, hırsı, kibri, yorgunluğu, aceleciliği - kararı ontolojik düzeyde etkiler. Bu etki salt psikolojik değildir: nasıl bir gözlemciyle gözlemlendiğin, ne gördüğünü belirler. Yesevî geleneğinde nefsi emmâre kişiyi içeriden esir alan ego güçleri - gerçek bağımsızlığın önündeki en büyük engeldir. Bu engeli aşmak için kurumsal güvence yetmez; iç terbiye zorunludur. Yargı görevlisi iç terbiyesinin gereği olarak önce kendini yenmeli; bunun için de kendini yenmenin önündeki engelleri kaldırıp, bu engellerden arınmalı, nihayet kendini bilme kudretine erişmelidir. Ancak bu aşamadan sonra önüne konulan olaya temas etme eylemlerine geçmeli, bu surette yargının bir kuvvet görünümünde hissedilmesini sağlamalıdır.

Bangalor ilkelerinin hâkimi önyargısız karar vermekle yükümlü tutan maddesi, bu gerçekliği görmemektedir. Önyargısızlık bir hedef olarak sunulduğunda, önyargının farkında olunmasının önü kapanır. Görünmez önyargı, görünür olandan tehlikelidir. İrfanî yaklaşım daha gerçekçidir, hakikate temas eder: hedef önyargıdan arınmak değil - önyargıyla dürüstçe yüzleşmek ve onu terbiye etmektir. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig eserinde yer alan "İnsan gönlünü çıkarıp, avucuna koyarak, başkaları önünde, mahcup olmadan, dolaşabilmelidir." beyti tam da bunun ifadesidir.

4.2. Kuantum Dolanıklığı ve Bağlantının Uzay-Zamanı Aşması

Aspect ve meslektaşlarının (1982) deneysel olarak kanıtladığı kuantum dolanıklığı, bilgi ve bağlantının uzay-zamanın klasik sınırlarıyla kısıtlanamayacağını göstermektedir. Birbirine dolanık iki parçacık, aralarındaki mesafe ne kadar büyük olursa olsun, birinin ölçüm sonucu diğerini anlık biçimde etkiler. Stapp'ın (2009) bu bulgudan çıkardığı felsefi sonuç, bilincin ve bilginin fiziksel mekânla sınırlı olmayan bir doğaya sahip olduğu yönündedir^{19, 20}.

19 Henry Pierce Stapp, *Mind, Matter and Quantum Mechanics*, 3. bs. (Berlin: Springer, 2009), s. 78-95.

20 Aspect, Grangier ve Roger, "Experimental Realization," s. 93.

Türk irfanında bu gerçekliğin pratik karşılığı şudur: hâkimin bir davada verdiği karar, salt o anın koordinatlarıyla sınırlı değildir; dava taraflarının geçmiş travmalarına, gelecekteki olası yaşamlarına ve bu bireyler aracılığıyla toplumun dönüşümüne dokunmaktadır. Bu dolanık ağı görmek, yargı kararını bir prosedür olmaktan çıkararak bir kozmik sorumluluk edimine dönüştürmektedir. Töre kavramının jenerasyonlar arası devamlılık anlayışı da kuantum dolanıklığıyla yapısal bir rezonans içindedir. Yargı görevlisi önündeki olayla ilgili eriştiği bilgiyi vereceği karara ilişkin salt bir alet olmaktan çıkarmalı, o bilgiyi olduğu mekanla sınırlı olmayacak bir surette kendi gönül ve ruh zemininde idrak edip, ona bizzat şahit olduktan sonra kendi tecrübesinde yeniden şekillendirip üretmelidir.

4.3. Zamanın Doğrusal Olmayan Ontolojisi ve Törenin Dinamizmi

Wheeler'in gecikmeli seçim deneyi, zamanın yönü ve geçmişin belirlenirliği konusunda şaşırtıcı bir sonuca ulaşmaktadır: bir fotonun geçmişte hangi yolu izlediği, şimdiki gözlem kararına bağlıdır (Wheeler, 1984). Bu bulgu, geçmişin şimdiden bağımsız biçimde sabit olduğu sezgisini sarsarak zamanın doğrusal ve tek yönlü akışı anlayışını sorgulamaktadır.

Türk irfanında törenin zamansal ontolojisi bu bulguyla çarpıcı biçimde örtüşmektedir. Töre, geçmişten devraldığımız sabit bir kural kümesi değildir. Her yeni nesil töreyi alır, kendi gerçekliğiyle yüzleştirir ve onu yeniden aktüelleştirir. Bu süreçte bugünün kavrayışı, geçmişin hangi boyutlarının öne çıkacağını belirler. Wheeler'in gecikmeli seçim deneyi gibi, töre de şimdinin kavrayışı tarafından geriye dönük olarak güncellenmektedir. Bu anlayışın yargı etiği için kritik pratik sonucu şudur: içtihat, sabit ve değişmez bir metin olarak değil - her neslin sorumluluğunu taşıdığı, yeniden okunması gereken yaşayan bir miras olarak kavranmalıdır.

Yargı görevlisi, içtihatı yapanların o ana kadar süregelen çalışmalarlarıyla ortaya koydukları bilgiye, değişme, olgunlaşma, kendine katma, kendinde bulma ve inşa maksadıyla şahit olmalı, içtihat anlatımında yer alıp bulunduğu anı da kapsayan gerçeği kendi tecrübesinde yeniden üretmelidir.

4.4. Süperpozisyon ve İrfanın Çok Katmanlı Hakikat Anlayışı

Kuantum mekaniğinde bir parçacık, ölçüm yapılmadan önce birden fazla olası durumun eş zamanlı bileşimi olan süperpozisyonundadır. Ölçüm bu süperpozisyonu çöker; ama çöküş, diğer olasılıkları gerçek dışı yapmaz - onları farklı gözlem bağlamlarında gerçek olarak bırakır (Bohr, 1958). Türk irfanında zahir-bâtın ayrımı, bu süperpozisyon anlayışının ontolojik karşılığı olarak okunabilir. Her dava, salt görünen olgulardan oluşmaz; görünen olgular gerçekliğin yalnızca bir katmanını oluşturur.

Yalnızca zahiri okuyan hâkim, bir parçacığı tek olası durumda görmeye zorlayan yetersiz bir ölçüm yapmaktadır. Bâtını da gören hâkim, gerçekliğin tüm katmanlarına temas eden bir yargılamaya yürütmektedir. Bu anlayışın pratik yargısal karşılığı, delillerin değerlendirilmesinde bir derinlik farkı olarak somutlaşmaktadır: tanıkların tutarsızlıklarını, dava taraflarının söylemediğini söylüyor olmalarını ve toplumsal bağlamın tüm ağırlığını da kapsayan bir değerlendirme, bâtını da okuyan irfanî bir yargılama modelini yansıtmaktadır.

Yargı görevlisi, temas ettiği delilleri dava dosyasının içinde saklanan bir malumat yükü olarak görmez. Delili kendi idrakinde yeniden şekillendirerek gerçek değerine kavuşturur.

4.5. Belirsizlik İlkesi, Tevazu ve Kesinlik İddiasının Sınırları

Heisenberg'in belirsizlik ilkesi, bilginin sınırlarını araçsal yetersizlik değil - gerçekliğin temel ontolojik özelliği olarak tanımlamaktadır (Heisenberg, 1958). Bir sistemin tüm boyutları hakkında aynı anda eksiksiz bilgiye sahip olmak, prensip olarak imkânsızdır. Türk irfanında "bilmemek de bir bilmektir" düsturu, tevazuyu epistemolojik bir erdem olarak konumlandırmaktadır. Kendinden emin olmak, bilginin göstergesi değil - olgunluğun eksikliğinin işareti olabilir.

Bu iki perspektifin birlikte sunduğu yargı etiği ilkesi şöyle formüle edilebilir: hâkimin verdiği karar, o anın koşulları içindeki en iyi aktüelleştirmesidir; ama bu kararı nihai ve tartışmasız hakikat olarak sunmak hem epistemolojik bir yanılısma hem de etik bir sorundur. Güvenilir gerekçe, kesinlik iddiasından değil - sınırların dürüstçe kabul edildiği şeffaf bir karar sürecinden kaynaklanmaktadır.

Yargı görevlisi, her bir hakikatin, diğer başka hakikatlere bağlı kurulu bir nizamın parçası olduğunun bilincindedir. Verdiği karar ile bunlardan yalnızca birini keşfetmiştir. Hakikat, ona varılırken erişilen bilgilerin bileşiminden ortaya çıkmış olsa da bilginin kendisinden başka bir şeydir.

5. ULUSLARARASI YARGI ETİĞİ BELGELERİNİN EPİSTEMOLOJİK ELEŞTİRİSİ

5.1. Bangalor İlkelerinin Analizi

Bangalor Yargı Etiği İlkeleri (2002), altı temel değer üzerine inşa edilmiştir: bağımsızlık, tarafsızlık, doğruluk, dürüstlük, eşitlik ile ehliyet ve liyakat. Bu değerlerin her biri, kurumsal geçerliliği tartışmasız olan normatif içerikler taşımaktadır. Analitik eleştiri, bu değerleri reddetmeyi değil - onların epistemolojik kör noktalarını görünür kılmayı amaçlamaktadır.

Birinci kör nokta: İç bağımsızlık boyutu. Bangalor belgesi bağımsızlığı, yasama ve yürütmeden, dava taraflarından ve kamuoyundan bağımsızlık olarak tanımlamaktadır. Bu dışsal bağımsızlık tanımı, içsel bağımsızlığı - yani hâkimin kendi nefsinden bağımsız olma zorunluluğunu - tamamen dışarıda bırakmaktadır. Kuantum gözlemci etkisi ve irfanın nefis terbiyesi geleneği, bu boyutun yargı kararları üzerindeki etkisinin dışsal baskılardan daha az belirleyici olmadığını ortaya koymaktadır.

İkinci kör nokta: Makul gözlemci standardı. Doğruluk ilkesinin uygulamasında kullanılan “makul bir kişinin gözünde tasvip edilir nitelikte” standardı, gözlemciden bağımsız nesnel bir gerçeklik varsaymaktadır. Hem kuantum fiziği hem de irfanî epistemoloji, böyle bir gözlemcinin imkânsızlığını göstermektedir. “Makul kişi” ayrıca kültürel ve tarihsel bir konuma bağlıdır; evrensellik iddiası bu bağlılığı örtbas etmektedir.

Üçüncü kör nokta: Bilginin teknik içerik olarak kavranması. Hâkimin “mesleki bilgisini güncel tutması” gerektiği belirtilmekte; ama bu bilginin hâkimi nasıl dönüştürmesi gerektiğinden söz edilmemektedir. Zeilinger’in bilgiyi gerçekliğin yapı taşı olarak tanımladığı çerçevede ve Yesevî’nin dönüştürücü bilgi anlayışında, bilginin içerik olarak değil süreç olarak kavranması zorunludur.

5.2 Budapeşte İlkelerinin Analizi

Budapeşte İlkeleri (2005), savcılık etiğini düzenlemekte ve özellikle “olgulara dayalı bağımsız karar” ilkesini merkeze almaktadır. Bu ilkenin epistemolojik varsayımı, olgunun nesnel ve erişilebilir olduğudur. Oysa her olgu, yorumlanmış bir olgudur; seçilen olgular, çerçeveleme biçimi ve anlam verilme süreci, savcının iç dünyasından bağımsız değildir. Budapeşte belgesi, bu yorumlama sürecini görünmez kılarak nesnel olgu yanılışmasını pekiştirmektedir.

Budapeşte belgesi ayrıca savcının medya ve kamuoyu baskısından bağımsız olması gerektiğini öngörmektedir. Bu, meşru bir bağımsızlık güvencesidir. Ama toplumun sesini salt baskı olarak kodlamak, yargı ile toplumsal gerçeklik arasına yapay bir duvar örmektedir. Töre geleneğinde hâkim ve savcı, toplumun içindedir; toplumsal vicdanı işiten, ama ona körü körüne teslim olmayan kişilerdir. Bu nüans her iki belgede de kaybolmaktadır.

5.3 Her İki Belgede Ortak Epistemolojik Kör Nokta

Her iki belgenin en temel ve ortak sınırlılığı, yargı etiğini varoluşsal bir dönüşüm meselesi olarak değil - davranışsal uyum meselesi olarak ele almasıdır. Belgeler, hâkimin ve savcının nasıl davranması gerektiğini düzenlemektedir. Ne olması gerektiğini, nasıl bir insan olmayı hedeflemesi gerektiğini, bilginin onu nasıl dönüştürmesini gerektirdiğini sormamaktadır. Bu fark yüzeysel görünür; sonuçları derindir. Kuantum bilgi teorisinin gözlemci ontolojisi ve irfanın nefis terbiyesi anlayışı birlikte okunduğunda şu sonuca ulaşılmaktadır: yargı kalitesi, salt kurumsal prosedürlerin uygulanmasına değil, yargıcın iç olgunluğuna bağlıdır.

6. İRFANİ YARGI ETİĞİ BİLDİRGESİ: YENİ BİR ÇERÇEVE

6.1 Çerçevenin Epistemolojik Temelleri

Önerilen yeni çerçeve hem kuantum bilgi teorisinin bulgularından hem de Türk irfan geleneğinin birikiminden aynı anda türetilen dört epistemolojik ilkeye dayanmaktadır. Bu ilkelerin her ikisinden birlikte türetilmesi, çerçevenin evrensellik iddiasının zeminini oluşturmaktadır: iki bağımsız bilgi geleneğinin aynı hakikate ulaşması, o hakikatin kültüre özgü değil evrensel bir gerçekliği yansıttığını desteklemektedir.

Birinci epistemolojik ilke - Bilginin İlişkiseliliği: Hiçbir bilgi, bilenin dışında var olmaz. Hâkim, hukuki olguyu salt dışarıdan keşfetmez, onunla temas kurarak onu aktüelleştirir. Bu aktüelleşme, hâkimin iç durumunu ayrılmaz biçimde içerir. Kuantum ölçümünün gözlemciyle belirlenmesi ve irfanın “nefsini bilen Rabbini bilir” düsturu bu ilkeyi ortaklaşa onaylamaktadır.

İkinci epistemolojik ilke - Hakikatin Dinamizmi: Sabit ve donuk bir hakikat anlayışı, hem kuantum gerçekliğinin her ölçümle yeniden şekillendiği bulgusuna hem de törenin her an yeniden doğduğu irfanî anlayışa aykırıdır. Yargı etiği, bu dinamizmi bastırmak yerine ona rehberlik etmelidir.

Üçüncü epistemolojik ilke - Gözlemcinin Ontolojik Katılımı: Hâkimin veya savcının iç dünyası - olgunluğu, erdemleri, korkuları, önyargıları - kararın ayrılmaz bir bileşenidir. Bu gerçekliği kabul etmek, hâkimi kurumsal bir rol icracısından varoluşsal bir özne olarak yeniden konumlandırmaktadır.

Dördüncü epistemolojik ilke - Bağlantının Uzay-Zamanı Aşması: Bir davanın gerçekliği, o davayı çevreleyen insan ağından koparılmaz. Bu ağ, mahkeme duvarlarıyla, bugünün tarihiyle ve tarafların bireyselliğiyle sınırlı değildir. Kuantum dolanıklığının gösterdiği gibi, bağlantı uzay-zaman koordinatlarını aşmaktadır.

6.2. Bildirgenin Temel İlkeleri

Bu epistemolojik zemin üzerinde yükselen irfanî yargı etiği bildirgesi, Bangalor ve Budapeşte belgelerini reddetmez; onların görmediği derinliği ekleyerek onları aşar. Aşağıdaki altı temel ilke bu çerçevenin özünü oluşturmaktadır:

İlke I - İç Bağımsızlık

Hâkim ve savcı, yalnızca dışsal baskılardan değil, kendi nefsinden gelen baskılardan da bağımsız olmayı hedefler. Korku, hırs, kibir, öfke ve acelecilik, dışarıdan gelen baskı kadar kararı bozar. Dışsal bağımsızlık, kurumsal güvencelerle korunabilir; iç bağımsızlık, yalnızca nefis terbiyesiyle kazanılır. Kuantum fiziğinin gözlemci etkisi ve irfanın nefis terbiyesi geleneği, bu ilkenin hem evrensel hem de yerel meşruiyetini desteklemektedir.

İlke II - Dönüştürücü Bilgi

Mesleki bilgi, yalnızca teknik içerik olarak değil, kişiyi dönüştüren bir süreç olarak kavranır. Zeilinger'in bilgiyi gerçekliğin temel yapı taşı olarak tanımladığı çerçeve ve Yesevî'nin "ilim ile insan ol" çağrısı, bilginin içselleştirilmeden uygulanmasının epistemolojik bir yoksunluk yarattığını göstermektedir. Hâkim ve savcı yetiştiren akademi, bu dönüşüm sürecini müfredatının merkezine almakla yükümlüdür.

İlke III - Törenin Sürekli Güncellenmesi

Töre, sabit bir kural kümesi değil, Hakk'ın her an türeyişine eşlik eden yaşayan bir anlam zeminedir. Bu anlayış, Wheeler'ın zamanın gözlem kararına bağlı olduğu bulgusunu irfanî bir dille ifade etmektedir. Hâkim, geçmişe sadık olduğu kadar bugünü de cesaretle ve özgürce okur. İctihat, son karar değil - süregelen bir konuşmanın anıtsal anlarından biridir.

İlke IV - Çok Katmanlı Hakikat

Her dava, yalnızca görünen olgulardan değil, birden fazla anlam katmanından oluşur. Yesevî geleneğinin zahir-bâtın ayrımı ve kuantum fiziğinin süperpozisyon kavramı, aynı epistemolojik gerçekliği farklı dillerle ifade etmektedir. İrfanî hâkim, tek katmanda okuyarak karar vermez; derinliğin gerektirdiği sabır ve dikkati göstererek yargılar.

İlke V - Tevazu Etiği

Heisenberg belirsizlik ilkesinin ve irfanın "bilmemek de bir bilmektir" düsturunun ortak dersi şudur: kesinlik iddiası gerçekliğe değil, ego'ya aittir. Hâkim, verdiği kararın o anın en iyi aktüelleştirmesi olduğunu bilir; ama bunu nihai hakikat olarak sunamaz. Kararın dürüst gerekçesi, kesinlikten değil, mevcut bilginin sınırlarının şeffaf biçimde ortaya konmasından gelir.

İlke VI - Kozmik Ahenk

Kutadgu Bilig'in güneş metaforu ve kuantum fiziğinin evrenin bilgisel bir yapı olduğu önermesi, adaletin yalnızca toplumsal sözleşmenin ürünü değil, kozmik bir ahenge katılım olduğunu göstermektedir. Hâkim, yalnızca kurumun değil, evrenin düzeninin temsilcisi olarak görev yapar. Bu kozmik boyut, yargı etiğine metafordan çok ontolojik bir derinlik katmaktadır.

6.3. Bildirgenin Evrensellik Kimliği

Önerilen çerçevenin evrensellik iddiası, Aydınlanma geleneğinin seküler evrenselciliğinden köklü biçimde farklıdır. Batılı evrenselcilik, belirli bir kültürel konumun normlarını evrensel bir dil içinde örtük biçimde dayatır (Santos, 2014). Önerilen çerçeve farklı bir evrensellik anlayışına dayanmaktadır: birden fazla bilgi geleneğinin aynı hakikate farklı dillerle ulaşması, o hakikatin evrenselliğini desteklemektedir²¹.

Kuantum fiziği, Batılı bir laboratuvarında doğmuştur; ama bulgularının geçerliliği Batıya özgü değildir. Türk irfanı, Türkistan ve Anadolu'da şekillenmiştir; ama insan bilgisinin doğasına ilişkin sezgileri kültüre özgü değildir. Bu iki bağımsız geleneğin aynı epistemolojik gerçekliklere ulaşması, söz konusu gerçekliklerin evrensel niteliğini desteklemektedir. Bu çerçeve ayrıca ideolojik olmayı özellikle hedeflemektedir: ne milliyetçi bir savunma ne dinî bir tahakküm ne de Batı-karşıtı bir kimlik siyaseti bu çalışmanın motivasyonunu oluşturmaktadır. Motivasyon epistemolojiktir.

7. SONUÇ: HAKİKATE TEMAS EDEN YARGI

Bu makale, üç temel argümanı savunmuştur.

Birincisi, Türk irfan geleneğinin bilgi ve adalet anlayışı ile kuantum bilgi teorisinin bulguları arasında rastlantısal benzerlikler değil, yapısal ve sistematik bir konverjans mevcuttur. Bu konverjans, her iki sistemin de bilginin gerçek doğasına birbirinden habersizce yaklaştığını göstermektedir: bilgi ilişkiseldir, gözlemci gerçekliğe katılır, hakikat dinamiktir ve bağlantı uzay-zamanın klasik sınırlarını aşar.

İkincisi, mevcut uluslararası yargı etiği belgeleri - Bangalor ve Budapeşte başta olmak üzere - Newtoncu bir epistemoloji üzerine inşa edilmiştir. Bu epistemoloji, kurumsal işlerliğini korumaktadır; ama yargı kararlarının gerçek doğasını - gözlemcinin kaçınılmaz katılımını, bilginin dönüştürücü niteliğini, törenin dinamik ontolojisini ve kozmik boyutunu - açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

21 Boaventura de Sousa Santos, *Epistemologies of the South: Justice Against Epistemicide* (Boulder, CO: Paradigm Publishers, 2014), s. 92-110.

Üçüncüsü, irfanî bilgi anlayışı ile kuantum epistemolojisinin birlikte okunması hem evrensel kozmik uyuma hem de yerel irfanî derinliğe sahip, ideolojik olmayan yeni bir yargı etiği çerçevesi inşa etmek için özgün ve sağlam bir zemin sunmaktadır. Önerilen altı ilke - *iç bağımsızlık, dönüştürücü bilgi, törenin sürekli güncellenmesi, çok katmanlı hakikat, tevazu etiği ve kozmik ahenk* - mevcut belgeleri reddetmeden onları aşmaktadır.

Uzay-zaman kafesini aşmak, bilgi teorisi açısından şu anlama gelir: bilginin ve adaletin, klasik fiziksel koordinatlarla sınırlanamayan bir gerçekliğe ait olduğunu kabul etmek. Bir hâkimin kararı, o anın koordinatlarından çok daha geniş bir anlam uzayında yankılanır; dava taraflarının geçmişine ve geleceğine, toplumun dönüşümüne ve zamanın uzun ufkuna dokunur. Bu yankıyı duyan hâkim, törenin temsilcisidir; kuantum evrenin katılımcısıdır, irfanın olgun insanıdır.

Bu çalışma, tamamlanmış bir bildirge sunmamaktadır. Sunduğu şey, bir epistemolojik çerçeve ve bir davet niteliğindedir. Hukuk felsefesi, kuantum bilgi teorisi ve irfan araştırmaları arasındaki köprüyü genişletecek çalışmaların bu daveti ilerletme kapasitesine sahip olduğunu düşünmekteyiz.

Kaynakça

Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig I: Metin*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1959.

Arat, Reşit Rahmeti. *Kutadgu Bilig III: İndeks*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 1974.

Engin Arıkan, *John Austin'in Hukuki Pozitivizmdeki Yeri ve Yarattığı Tartışmalar* (Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt: 15, Sayı: 189, Mayıs 2020)

Aspect, Alain, Philippe Grangier ve Gérard Roger. "Experimental Realization of Einstein-Podolsky-Rosen-Bohm Gedankenexperiment: A New Violation of Bell's Inequalities." *Physical Review Letters* 49, no. 2 (1982): 91–94. <https://doi.org/10.1103/PhysRevLett.49.91>.

Austin, John. *The Province of Jurisprudence Determined*. Düzenleyen Wilfrid Rumble. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. (Özgün çalışma 1832 yılında yayımlanmıştır.)

Bangalor Yargı Etiği İlkeleri. *Yargıda Doğruluğun Güçlendirilmesine Yönelik Yargı Grubu*. Viyana: Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi, 2002.

Bohr, Niels. *Atomic Physics and Human Knowledge*. New York: Wiley, 1958.

Budapeşte İlkeleri [Savcılar İçin Etik ve Davranış Biçimlerine İlişkin Avrupa İlkeleri]. CCPE (2005) 05. Avrupa Genel Savcılar Konferansı, 2005.

Capra, Fritjof. *The Tao of Physics: An Exploration of the Parallels Between Modern Physics and Eastern Mysticism*. Boston: Shambhala, 1975.

Dworkin, Ronald. *Law's Empire*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1986.

Eraslan, Kemal. *Ahmed-i Yesevi: Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.

Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı*. 3. bs. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2009.

Hart, Herbert Lionel Adolphus. *The Concept of Law*. Oxford: Oxford University Press, 1961.

Heisenberg, Werner. *Physics and Philosophy: The Revolution in Modern Science*. New York: Harper & Row, 1958.

- Kelsen, Hans. *Reine Rechtslehre*. 2. bs. Wien: Franz Deuticke, 1960.
- MacCormick, Neil. *Rhetoric and the Rule of Law: A Theory of Legal Reasoning*. Oxford: Oxford University Press, 2005. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199244348.001.0001>.
- Montesquieu, Charles-Louis de Secondat. *The Spirit of the Laws*. Çeviren Anne Cohler, Basia Miller ve Harold Stone. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. (Özgün çalışma 1748 yılında yayımlanmıştır.)
- Penrose, Roger. *The Emperor's New Mind: Concerning Computers, Minds, and the Laws of Physics*. Oxford: Oxford University Press, 1989.
- Rawls, John. *A Theory of Justice*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1971.
- Santos, Boaventura de Sousa. *Epistemologies of the South: Justice Against Epistemicide*. Boulder, CO: Paradigm Publishers, 2014.
- Stapp, Henry Pierce. *Mind, Matter and Quantum Mechanics*. 3. bs. Berlin: Springer, 2009. <https://doi.org/10.1007/978-3-540-89654-8>.
- Svozil, Karl. *Quantum Logic*. Singapore: Springer, 1998. <https://doi.org/10.1007/978-981-10-4183-5>.
- Wheeler, John Archibald. *Quantum Theory and Measurement*. Princeton: Princeton University Press, 1984.
- Wheeler, John Archibald ve Wojciech Hubert Zurek, ed. *Quantum Theory and Measurement*. Princeton: Princeton University Press, 1983.
- Yesevî, Hoca Ahmed. *Divân-ı Hikmet*. Çeviren ve hazırlayan Kemal Eraslan. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016. (Özgün eser 12. yüzyılda yazılmıştır.)
- Zeilinger, Anton. *Dance of the Photons: From Einstein to Quantum Teleportation*. New York: Farrar, Straus and Giroux, 2010.
- Zurek, Wojciech Hubert. "Decoherence, Einselection, and the Quantum Origins of the Classical." *Reviews of Modern Physics* 75, no. 3 (2003): 715–775. <https://doi.org/10.1103/RevModPhys.75.715>.